

strokovni članek
prejeto: 14.4.2001

UDK 502.72:574.2(262)

ZAVAROVANA OBMOČJA KOT ORODJE ZA OHRANJANJE BIODIVERZITETE V SREDOZEMLJU

Andrej SOVINC

Vodnogospodarski inštitut, SI-1000 Ljubljana, Hajdrihova 28c

E-mail: andrej.sovinc@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Glede na izgubo mokrišč v sredozemskih državah v zadnjih nekaj desetletjih in zaradi vse večjih zahtev turizma in drugih prostorskih načrtovanj v teh državah postaja jasno, da biodiverzitate v Sredozemlju, posebno na mokriščih in obalnih območjih, ne bo mogoče ohraniti zgolj s sonaravno uporabo virov. Avtor opozarja, da so zavarovana območja eno najučinkovitejših sredstev za ohranjanje biodiverzitate in situ.

Ključne besede: zavarovana območja, biodiverziteteta, varstvo narave, Sredozemlje

LE AREE PROTETTE COME STRUMENTO PER LA CONSERVAZIONE DELLA BIODIVERSITÀ NEL MEDITERRANEO

SINTESI

Nei paesi mediterranei, vista la perdita degli ambienti umidi e le crescenti richieste di spazio degli ultimi decenni da parte dei settori turistico ed urbanistico, appare chiaro che la biodiversità nel Mediterraneo, soprattutto nelle zone umide e costiere, non può venir tutelata con la sola gestione delle risorse naturali. L'autore sottolinea come le aree protette si siano rivelate uno fra gli strumenti più efficaci per la conservazione della biodiversità in situ.

Parole chiave: aree protette, biodiversità, tutela dell'ambiente, Mediterraneo

UVOD

V naši zavesti se vse bolj krepi spoznanje, da je varstvo narave in okolja ne le neodtujljiva pravica in odgovornost narodov in njihovih držav, temveč skupna odgovornost - v našem odnosu do sosednjih držav - pa tudi skrb celotnega človeštva.

Zavarovana območja so po splošnem mnenju eno najučinkovitejših sredstev za ohranjanje biodiverzitete *in situ*, kar je tudi poudarjeno v 8. členu Konvencije o biotski raznovrstnosti. Seveda pa zavarovana območja niso edini način za ohranjanje narave in pokrajine. Prej bi rekli, da so vrhunec naravovarstvenih prizadevanj, nekakšen model za ohranjanje pokrajine v širšem smislu. Zavarovana območja so še posebno pomembna, ker na najboljši način - v večini primerov tudi edini - ohranjajo biodiverzitetu. Naravni rezervati in narodni parki so najprimernejši za zavarovanje redkih in ogroženih vrst, saj zagotavljajo, da se ohranjajo značilni vzorci različnih tipov habitatov. Poleg tega so zavarovane pokrajine (krajinski in regijski parki) učinkovito sredstvo za ohranjanje načina življenja, ki je v sozvočju z naravo in vzorčni primer za iskanje oblik sonaravnega razvoja podeželja. Zavarovana območja tudi bogatijo kakovost človekovega življenja, predvsem kot prostor za rekreacijo. Dajejo nam priložnost za navdih, pa tudi prostor za sproščanje, uživanje in učenje. Predvsem pa so vir človekove umske, telesne in duhovne obnove.

Pa vendar zavarovana območja pokrivajo Evropo zelo neenakomerno in tudi sistem zavarovanih območij je po mednarodnih merilih precej neučinkovit.

V tem smislu je treba razumeti prizadevanja Svetovne zveze za ohranitev narave IUCN (The World Conservation Union), Svetovnega sklada za naravo (WWF - The World Wide Fund for Nature), Evropske zveze naravnih in narodnih parkov (EUROPARC Federation), Svetovnega centra za ohranitev narave (World Conservation Monitoring Center) in BirdLife International, da uresničijo prvi akcijski načrt, imenovan "*Parki za življenje*", za zavarovana območja v Evropi. Načrt je rezultat sodelovanja med državami, vladnimi službami in agencijami, nevladnimi organizacijami in posamezniki v Evropi in je nekakšen evropski konsenz o tem, kakšno delo je še treba opraviti na tem področju.

Kakšen je namen akcijskega načrta?

Odgovor na to vprašanje je leta 1994 zapisala Komisija za narodne parke in zavarovana območja (WCPA) in se glasi takole: "*Da zagotovi ustrezno in učinkovito omrežje primerno upravljanih zavarovanih območij v Evropi.*"

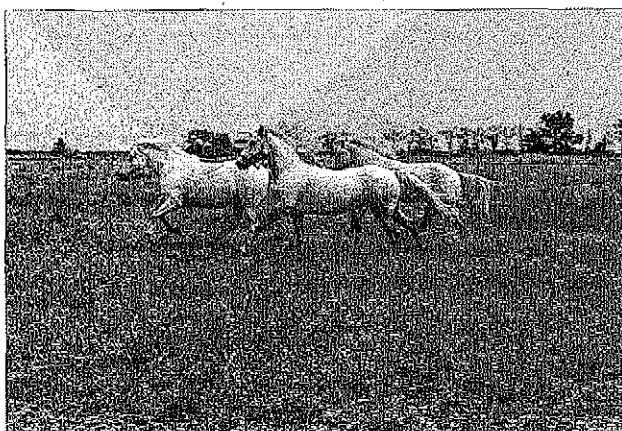
Kakšne dejavnosti obsega akcijski načrt?

"*Parki za življenje*" je dokument, ki je nastal z na-

menom pomagati vladam in upravljalcem zavarovanih območij, da zagotovijo ustrezno in učinkovito omrežje dobro upravljanih zavarovanih območij v Evropi.

Načrt obsega tri vrste dejavnosti. Prvič, vsebuje mnoge že obstoječe pobude, ki govorijo, da je bilo v Evropi na področju zavarovanih območij že veliko narejenega. Drugič, daje nasvete, predvsem vladam, glede zavarovanih območij, še posebej vključevanje zavarovanih območij v postopkih načrtovanja kmetijskih, gozdarskih, turističnih in drugih planskih odločitev. Tretjič, predvideva, da bodo uresničeni tako imenovani prednostni projekti, ki bodo obravnavali specifično problematiko načrtovanja in upravljanja z zavarovanimi območji.

Svetovna mreža zavarovanih območij obsega več kot 30.000 območij (ta analiza zajema vsa zavarovana območja, ne glede na njihovo velikost). Skupna zavarovana površina presega 13 milijonov km², kar pomeni nekaj več kot 9% kopnega. Evropska mreža obsega 9.335 zavarovanih območij na več kot 600.000 km² ali na 12% njene celotne kopenske površine (WCMC, 1994).

Sl. 1: Konji na paši v francoskem mokrišču Camargue. (Foto: I. Škornik)

Fig. 1: Horses at the pasture in the French wetland Camargue. (Photo: I. Škornik)

MEDNARODNI DOGOVORI IN DRUGE POBUDE ZA ZAVAROVANA OBMOČJA V SREDOZEMSKI REGIJI

Poleg že omenjene Konvencije o biotski raznovrstnosti so za razglašanje zavarovanih območij v srednjeevropskem in sredozemskem prostoru pomembni še naslednji mednarodni dogovori (podrobneje so predstavljeni v Skoberne, 1997):

Ramsarska konvencija (1971)

Konvencija o mokriščih, ki imajo mednarodni pomen, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic (*Ram-*

sarska konvencija), je bil prvi svetovni sporazum o varovanju in razumni rabi naravnih virov. Ramsarska konvencija je okvir za mednarodno sodelovanje pri varovanju in razumni rabi mokrišč. Konvencija je podrobneje predstavljena v publikaciji Ramsarska konvencija in slovenska mokrišča (Sovinc, 1999).

Pobuda MedWet

MedWet je dolgoročna regionalna pobuda pod pokroviteljstvom Ramsarske konvencije in drugih vladnih in nevladnih organizacij, katerih namen je zavarovati sredozemska mokrišča in spodbujati k njihovi razumni rabi. Med "Konferenco o sredozemskih mokriščih" v Benetkah leta 1996 je bila potrjena tako imenovana "Strategija za sredozemska mokrišča", ki temelji na "Strateskem načrtu 1997-2002 Ramsarske konvencije". Njen glavni namen je zaustaviti degradacijo ali uničevanje sredozemskih mokrišč in tako prispevati k ohranjanju biodiverzitete in sonaravnega razvoja v tem območju. V njej je navedena vrsta splošnih ciljev, ki naj bi jih dosegli z različnimi akcijami na mednarodni, regionalni in lokalni ravni.

Konvencija o svetovni dediščini (1972)

Osnovno poslanstvo te konvencije o varovanju svetovne kulturne in naravne dediščine je natančno definirati in ohraniti to dediščino. Naravna dediščina je definirana kot:

"skupek naravnih značilnosti, sestojecih iz fizičnih in bioloških formacij ali skupin takšnih formacij, ki so izjemne svetovne vrednosti z estetskega ali znanstvenega vidika",

kot *"geološke in fiziografske formacije in natančno določena območja, ki zajemajo habitate ogroženih živalskih in rastlinskih vrst izjemne svetovne vrednosti z vidika znanosti ali ohranjanja narave",*

in/ali kot *"naravne lokalitete ali natančno določena naravna območja izjemne svetovne vrednosti z vidika znanosti, ohranjanja narave ali naravne lepote".*

UNESCO biosferni program (1976)

Ta interdisciplinarni program raziskovanja in usposabljanja v okviru naravoslovnih in družboslovnih ved je namenjen spodbujanju razumne rabe in varovanju virov v biosferi ter izboljševanju odnosov med ljudmi in okoljem po vsem svetu. Sloni na oblikovanju in upravljanju biogeografsko reprezentativne mreže biosfernih rezervatov, kjer se ohranjanje ekosistemov in njihove biodiverzitete povezuje s sonaravno uporabo naravnih virov, ustreznimi raziskavami, spremljanjem stanja (monitoringom) in izobraževanjem v dobro krajevnih skupnosti.

Smernica EU za varstvo ptičev (1979)

S temi smernicami Evropske zveze so bile članicam Evropske unije naložene stroge pravne obveznosti, med njimi tudi ta, da je treba znotraj posebno varovanih območij ohranjati populacije prostoživečih ptičev.

Smernice EU FFH ("flora, favna, habitati"; 1992)

Namen teh smernic Evropske zveze je zagotoviti ohranitev biodiverzitete z varovanjem naravnih habitatov prostoživečih živali. V smernicah je predvideno, da se najkasneje do leta 2000 osnuje omrežje varovanih območij v Evropski zvezi. S tem omrežjem, ki ji pravimo tudi Natura 2000, naj bi ohranjali razširjenost in številnost ogroženih vrst in habitatov, tako kopenskih kot morskih. Natura 2000 zajema tudi območja za posebno varovanje, tako kot to določajo Smernice za varstvo ptičev. Takšna območja so lokalitete, ki so pomembne za vso evropsko skupnost in jih članice Evropske zveze zavarujejo s pravnimi, administrativnimi in/ali pogodbenimi akti, ki določajo, da je treba za ohranjanje naravnih habitatov in populacij vrst, ki so jim lokalitete namenjene, upoštevati potrebne varstvene ukrepe.

Barcelonska konvencija (1976)

Prvotni namen *Barcelonske konvencije* je bil zmanjšati onesnaževanje v Sredozemskem morju. Leta 1982 je bil sprejet tretji predpis glede posebno zavarovanih območij v Sredozemskem morju, ki pa naj bi ga v kratkem nadomestili z novim (potrjen je bil že leta 1995), imenovanim "predpis za posebno zavarovana območja in biodiverziteto". Namen posebej zavarovanih območij je ohraniti:

- značilne tipe ustrezno velikih obalnih in morskih ekosistemov, da bi se zagotovila njihova dolgoročna sposobnost za življenje in ohranila njihova biodiverziteta;
- habitata, ki jim grozi, da bodo v svojih naravnih sredozemskih območjih razširjenosti izginili, ali katerih območje se je zmanjšalo zaradi njihove regresije ali pa zaradi bistveno omejene površine;
- habitata s kritično stopnjo preživetja za močno ogrožene ali endemične živalske in rastlinske vrste;
- lokalitete posebnega pomena zaradi njihovih znanstvenih, estetskih, kulturnih ali izobraževalnih vrednosti.

BIODIVERZITETA V SREDOZEMLJU

V "Parkih za življenje" je sredozemsko območje obravnavano kot eno tistih, ki jih je treba obravnavati prednostno. Čeprav v sredozemskem bazenu ni ostalo skoraj nič od njegovega prvotnega naravnega okolja, ostaja zaradi svoje bogate krajinske in kulturne de-

diščine, izredno zanimive zgodovine in toplega podnebja eno najbolj priljubljenih evropskih letovišč. Zaradi takšnega razvoja in še cele vrste drugih okoliščin so ogroženi mnogi naravni viri, ki so se še ohranili v tem območju. Močno ogrožena so predvsem mokrišča: v zadnjih nekaj desetletjih je bilo v Grčiji, Franciji, Italiji in Španiji uničenih med 60 in 70% mokrišč.

Sredozemsko območje je znano po pestri biodiverziteti in endemičnih vrstah, posebno rastlinah, ki jih više na severu ni. Bogata je tudi ptičja favna, posebno zaradi številnih preletnih vrst. Sredozemsko morje je poleg tega dom morskimi želv in nekaterih redkih sesalcev, kakršna je medvedjica (*Monachus monachus*). To pomeni veliko odgovornost za vlade sredozemskih držav, saj k njihovim ozemljem sodi precejšen delež evropske biodiverzitet in še posebno ogroženih vrst. Kakih 80% rastlinskih vrst, na primer, katerih rastišča in habitate je treba zaščititi v skladu s smernicami Evropske zveze o habitatih, je prav iz sredozemskih držav.

Tab. 1: Diverziteti višjih rastlin v sredozemskih in drugih evropskih državah (vir: WCMC, 1994).

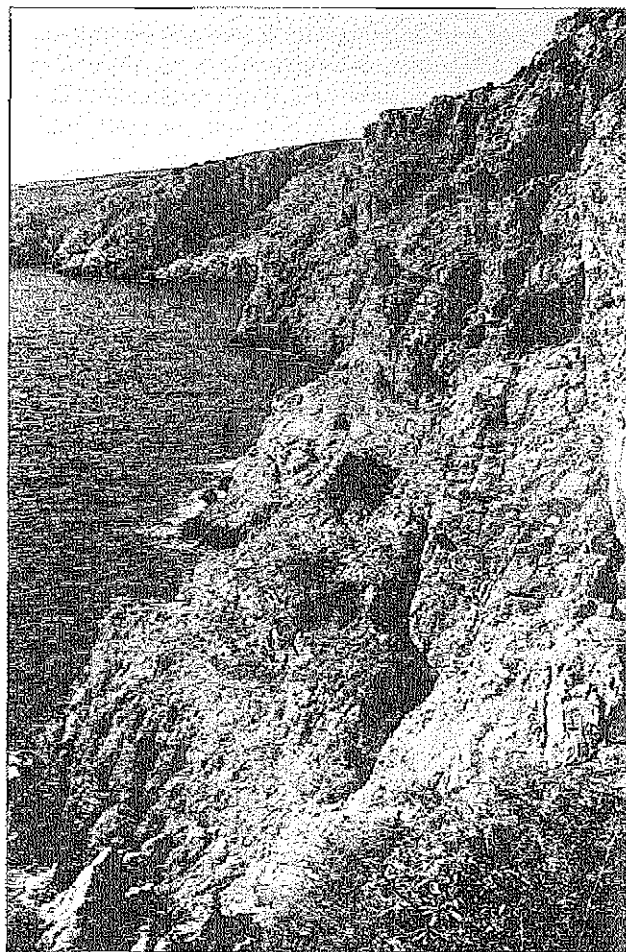
Tab. 1: Vascular plants diversity in the Mediterranean and other European countries (source: WCMC, 1994).

Država	Število prostozi-večih vrst	Število endemičnih vrst (vrst, ki jih drugod ni)	Število rastlinskih vrst po 2. aneksu smernic EU o habitatih
Grčija	4992	742	36
Italija	5598	712	45
Španija	4916	941	87
Poljska	2300	3	ni članica EU
Danska	1252	1	3
Irska	950	0	0

Glede na izgubo mokrišč v sredozemskih državah v zadnjih nekaj desetletjih in zaradi vse večjih zahtev turizma in drugih posegov v prostor v teh državah postaja jasno, da biodiverzitate v Sredozemlju, posebno na mokriščih in obalnih območjih, ne bo mogoče ohraniti zgolj s sonaravno uporabo virov. Če želimo, da se krhka in enkratna naravna dediščina v Sredozemlju ohrani, je treba temeljito spremeniti odnos do turizma in njegovega potencialno zelo škodljivega vpliva na biodiverziteti in hkrati do tradicij in kultur v zavarovanih območjih. V nekaterih zavarovanih območjih turizma preprosto ne bi smelo biti!

V "Parkih za življenje" je zapisano, da je poglavitni cilj sredozemske strategije o mokriščih "pravno zaščititi najpomembnejša mokrišča v tem območju". K temu dodajmo, da bi bilo treba čim več ogroženih sredozemskih naravnih ali naravi podobnih območij opredeliti kot zavarovana območja IUCN 1. in 2. kategorije (tako imenovani strogo določeni naravni rezervati in

narodni parki) (IUCN, 1994). Preostala, še ohranjena večja sredozemska mokrišča, bi morala dobiti status narodnih parkov. Po drugi strani pa v Sredozemlju, kjer je voda redka dobrina, obstajajo prezrta mnoga manjša mokrišča, ko ocenjujemo biodiverzitetno vrednost teh površin. Tu bi morali razglasiti *t.i.* mikro-rezervate in strogo določene naravne rezervate (n.pr. osamljeni otočki s kolonijami gnezdečih ptic ali votline v obalnem morju, kjer domuje medvedjica, ali pa npr. značilni vaški kali in presihajoče mlake v slovenskem submediteranskem in kraškem pasu). Treba je jasno povedati, da v strogo določenih naravnih rezervatih ni mogoča nobena vrsta turizma in da je turizem močno vprašljiv tudi v narodnih parkih. Tudi druge spremembe namembnosti teh površin so nedopustne.

Sl. 2: Strme prepadne stene nad morjem na otoku Cresu nudijo gnezdilno nišo koloniji beloglavih jastrebov *Gyps fulvus*. (Foto: I. Škornik)

Fig. 2: Steep walls above the sea surface offer an excellent breeding site for the colony of Griffon Vulture *Gyps fulvus* on the island of Cres. (Photo: I. Škornik)

Naslednji primer nesprijemljive dejavnosti v narodnih parkih in strogo določenih naravnih rezervatih je lov, ki ga pogosto promovirajo kot del turističnih dejavnosti. Močni lovski lobiji v Franciji, Italiji, Grčiji in Španiji pogosto nasprotujejo ustanavljanju novih parkov, hkrati pa lovci nadaljujejo s svojim počtetjem znotraj nekaterih obstoječih regionalnih parkov.

Morsko okolje je vsaj delno obravnavano v ramsarski definiciji mokrišč. Morskih zavarovanih območij je premalo in v večini sredozemskih držav z njimi sploh ne upravljajo. Predpis Barcelonske konvencije o posebno zavarovanih območjih določa nekakšen glavni mednarodni okvir za ustanavljanje morskih zavarovanih območij v Sredozemlju. Uresničevanje tega predpisa podpira *Regionalni center za posebno zavarovana območja (RAC/SPA)*, ki je del tako imenovanega Sredozemskega akcijskega načrta in ima sedež v Tunisu. Podpora prihaja tudi iz *Mreže sredozemskih zavarovanih območij (MEDPAN)*, ki je pod zaščito Svetovne banke in dobiva podporo od *Programa za sredozemsko okoljsko tehnično pomoč (METAP)*.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

- Zavarovana območja so po splošnem mnenju eno najučinkovitejših sredstev za ohranjanje biodiverzitete *in situ*;
- Sredozemlje je tako imenovana "vroča točka" biodiverzitete, ki pa je ne moremo ohraniti brez nadaljnje zaščite v sklopu zavarovanih območij;

- Cilji, kot so navedeni v Strategiji za pravno zaščito vseh sredozemskih mokrišč (*MedWet and Convention on Wetlands, 1998*), so opisani tudi v "*Parkih za življenje*", prvem akcijskem načrtu za zavarovana območja v Evropi;
- Čeprav je bil turizem označen kot poglavitna grožnja biodiverzitetnim vrednotam v Sredozemlju, je treba vendarle reči, da sta turizem in naravovarstvo pogosto lahko združljiva in medsebojno koristna, toda le v primeru, če ti dejavnosti opravljamo sonaravno in v za to primernih območjih;
- Kar največ preostalih sredozemskih naravnih ali naravni podobnih območij je treba zavarovati po merilih IUCN (1. in 2. kategorija upravljanja zavarovanih območij: strogo določeni naravni rezervati in narodni parki), kjer je turizem bodisi strogo omejen in nadzorovan ali pa sploh ni dovoljen;
- Mikrorezervati se zdijo še posebej pomembni za ohranjanje manjših sredozemskih mokrišč in drugih habitatov;
- Morskih zavarovanih območij je premalo, in ker v večini sredozemskih držav zanje niso pripravljene načrti upravljanja, je treba na tem področju nujno ukrepati;
- Vsako zavarovano območje bi moralo imeti svoj enotni upravljalni načrt. Za vsako zavarovano območje bi bilo treba razviti akcijski načrt za sonaravni turizem, in sicer kot del enotnega upravljalnega načrta.

PROTECTED AREAS AS AN INSTRUMENT FOR THE CONSERVATION OF BIODIVERSITY IN THE MEDITERRANEAN

Andrej SOVINČ

Vodnogospodarski inštitut, SI-1000 Ljubljana, Hajdrihova 28c

E-mail: andrej.sovinc@guest.arnes.si

SUMMARY

In view of the loss of many wetlands in the Mediterranean countries during the last few decades and due to the increasing demands by tourism and other pressures exerted on nature through physical planning it is becoming clear that conservation of biodiversity in the Mediterranean, particularly in wetlands and coastal areas, will not be possible merely with sustainable use of resources. The author calls our attention to the fact that protected areas are one of the most effective means for the conservation of biodiversity in situ.

Key words: protected areas, biodiversity, nature conservation, the Mediterranean

LITERATURA

IUCN (1994): Parks for Life: Action for Protected Areas in Europe. Gland, Switzerland.

MedWet and Convention on Wetlands (1998): A Strategy for Mediterranean Wetlands. Thessaloniki, Greece.

Skoberne, P. (1997): Pregled mednarodnih organizacij in predpisov s področja varstva narave. Uprava za varstvo narave, Ministrstvu za okolje in prostor, Ljubljana.

Sovinc, A. (1999): Ramsarska konvencija in slovenska mokrišča. Nacionalni odbor RS za Ramsarsko konvencijo, Ljubljana.

WCMC (1994): Guidelines for Protected Area Management Categories. Cambridge, UK.